

EDYTA WOLTER*

Warszawa, Polska

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9895-6462>

Z BADAŃ NAUKOWYCH HISTORII MYŚLI PEDAGOGICZNEJ W ZAKRESIE DZIEJÓW INSTYTUCJONALIZACJI POLSKIEJ PEDAGOGIKI UNIWERSYTECKIEJ W II RZECZYPOSPOLITEJ (1918–1939)

Szulakiewicz W. (2019). *Pedagogika na Uniwersytecie Stefana Batorego*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, ss. 215.

Władysław Szulakiewicz jest historykiem wychowania i myśli pedagogicznej, osobą znaną w środowisku polskich uczonych, profesor tytułarną/zwyczajną. Realizuje nurty badań w obszarach: polskiej historiografii edukacyjnej, historii myśli pedagogicznej, biografistyki pedagogicznej, pedeutologii historycznej, metodologii badań historyczno-oświatowych.

W *Przedmowie* do recenzowanego dzieła autorka wymieniła kilka powodów, które skłoniły ją do podjęcia tytułowej tematyki: po pierwsze – 100. rocznica wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego w 2019 roku; po wtóre – 60. rocznica śmierci Ludwika Chmaja, pierwszego kierownika Katedry Pedagogiki na Uniwersytecie Stefana Batorego; po trzecie – pomijanie w opracowaniach naukowych dotychczasowej historiografii edukacyjnej znaczenia Uniwersytetu Stefana Batorego w rozwoju polskiej pedagogiki w II Rzeczypospolitej (1918–1939). Profesor Szulakiewicz podkreśliła, że publikacja stanowi „połączenie rozproszonych w różnych wydawnictwach tekstów naukowych [...]. Dzięki temu powstał możliwie pełny obraz funkcjonowania pedagogiki na USB w okresie międzywojennym” (s. 6).

Chociaż w Polsce okresu międzywojennego (1918–1939) działało pięć uniwersytetów: Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Poznański, Uniwersytet Jana Kazimierza, Uniwersytet Stefana Batorego, to do 1938 roku w dwóch wymienionych powyżej uczelniach akademickich: we Lwowie i w Wilnie nie było katedr pedagogiki. Pomimo takiego stanu rzeczy za kształcenie studentów

* Edyta Wolter, dr hab., prof. UKSW, Katedra Historii Wychowania i Dziejów Oświaty Wydziału Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; e-mail: e.wolter@uksw.edu.pl.

w zakresie pedagogiki na Uniwersytecie Stefana Batorego odpowiedzialny był Marian Massonius.

Z uznaniem należy stwierdzić, że monografia powstała na bogatej podstawie źródłowej. Wykorzystano źródła archiwalne zgromadzone w Archiwum Akt Nowych w Warszawie (akta personalne L. Chmaja), Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (dokumenty dotyczące Mariana Massoniusa, Towarzystwa Kursów Naukowych, działalności dydaktycznej w ramach seminarium pedagogicznego, proseminarium pedagogicznego, literatury pedagogicznej, materiałów biograficznych do tematów spotkań i referatów seminaryjnych i proseminaryjnych, fragmenty pamiętnika z roku 1915 i roku 1918), Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (akta habilitacyjne L. Chmaja, akta personalne L. Chmaja), Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (dokumenty Seminarium Pedagogicznego za lata 1922–1928 i akta osobowe Aleksandry Zajkowskiej).

W procesie eksploracji naukowych krytyki hermeneutycznej prof. W. Szulakiewicz korzystała także z licznych źródeł drukowanych. Egzemplifikację stanowią: *Jednodniówka Jubileuszowa 1877–1937*, *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego* (z 1929 roku), dzieła P.M. Massoniusa, „Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie”, składy osobowe Uniwersytetu Stefana Batorego, sprawozdania, akty normatywne. Osobną kategorię wykorzystanych w monografii źródeł stanowią ważniejsze prace Mariana Massoniusa (w układzie chronologicznym), a także recenzje i polemiki jego autorstwa. W monografii wykorzystano ważniejsze publikacje Ludwika Chmaja z okresu dwudziestolecia międzywojennego oraz wspomnienia, dzienniki, korespondencje. Należy dodać, że autorka wykorzystwała również czasopisma wydawane w II Rzeczypospolitej: „Alma Mater Vilnensis”, „Ateneum”, „Kraj”, „Książka”, „Przegląd Filozoficzny”, „Przegląd Pedagogiczny”, „Ruch Filozoficzny”, „Słowo Polskie”. Osobną kategorię wykorzystanych w monografii dzieł stanowią opracowania naukowe; ich szczegółowy spis znajduje się w bibliografii.

Monografia składa się z przedmowy, trzech części (każda zawiera po dwa rozdziały, ogółem sześć rozdziałów), zakończenia, bibliografii, dziewięciu aneksów, fotografii oraz indeksu nazwisk. W pierwszej części autorka zaprezentowała idee naukowe i wychowawcze realizowane na Uniwersytecie Stefana Batorego. Rozdział pierwszy implikuje idee uniwersytetu w świetle mów rektorskich i wykładów profesorskich. Władysława Szulakiewicz napisała, że w Uniwersytecie Stefana Batorego funkcjonowały: Wydział Humanistyczny (w strukturze tej jednostki organizacyjnej była pedagogika), Wydział Teologiczny, Wydział Prawa i Nauk Społecznych, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, Wydział Lekarski, Wydział Sztuk Pięknych. Zaakcentowała, że z Wydziałem Humanistycznym od 1919 roku związani byli znani uczeni (i zarazem dziekani, prodziekani), m.in.: Józef Kallenbach, Ludwik Janowski, Jan Dąbrowski, Feliks Koneczny, Wincenty Lutosławski, Władysław Tatarkiewicz, Marian Zdziechowski, Stanisław Pigoń, Stanisław Kościałkowski, Marian Massonius, Tadeusz Czeżowski, Stefan Srebrny.

Według prof. Szulakiewicz, szczególną wartość poznawczą w procesie tworzenia atmosfery naukowej i wychowawczej miały wystąpienia rektorów, kierowane do całej społeczności uniwersytetu, szczególnie do studentów, podczas inauguracji kolejnych roczników akademickich w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Profesorami pełniącymi funkcję rektora byli m.in.: Michał Siedlecki (zoolog), Wiktor Staniewicz (matematyk), Alfons Parczewski (prawnik, historyk, etnograf), Władysław Dziewulski (astronom), Marian Zdziechowski (historyk idei i kultury, filozof, filolog, krytyk literacki), Stanisław Pigoń (historyk literatury), Czesław Falkowski (duchowny), Aleksander Januszkiewicz (lekarz), Kazimierz Opoczyński (lekarz), Witold Staniewicz (ekonomista), Władysław Marian Jakowicki (lekarz), Aleksander Wóycicki (ksiądz, prof. KUL), Stefan Ehernkreutz (historyk prawa). Wystąpienia/przemówienia/mowy rektorskie nawiązywały do ideałów kultury i nauki w tradycji uniwersyteckiej, znaczenia rozwoju wiedzy i pracy twórczej, a także działalności dydaktycznej i wychowawczej, rozwoju duchowego, religijnego młodzieży, społeczności akademickiej.

Kolejny rozdział (drugi) w pierwszej części monografii został poświęcony czasopismu „Alma Mater Vilnensis” (za lata 1922–1935), które było organem Zrzeszenia Kół Naukowych adresowanym do studentów i nauczycieli akademickich Uniwersytetu Stefana Batorego. Czasopismo pośrednio w przestrzeni edukacyjnej realizowało ważne dziedziny wychowania, np. wychowanie narodowe, obywatelskie, patriotyczne, religijne. Zdaniem prof. Władysławy Szulakiewicz, dzięki analizie treści przedmiotowego periodyku można lepiej poznać i zrozumieć atmosferę życia w środowisku akademickim. Tym bardziej że czasopismo pełniło szereg funkcji, np. naukową, dokumentacyjną (twórczość początkujących literatów), informacyjno-oceniającą, kronikarską, sprawozdawczą, integrującą społeczność Uniwersytetu Stefana Batorego.

Część druga monografii została poświęcona tematyce pedagogiki na Uniwersytecie Stefana Batorego w okresie działalności akademickiej Mariana Piotra Massoniusa. Autorka opisała działalność pedagogiczną Massoniusa w okresie poprzedzającym przybycie do Wilna (rozdział pierwszy). Zarysowała linię rozwojową jego studiów w zakresie filozofii, pedagogiki, historii sztuki i filologii słowiańskiej w Warszawie, Berlinie, Lipsku, aż do 1889 roku, gdy uzyskał stopień naukowy doktora i w procesie rozwoju działalności naukowej został uznany za jednego ze „sławnych filozofów wileńskich” (s. 49). Uwagę badawczą skupiła na działalności pedagogicznej Massoniusa, który nie tylko współpracował z czasopismami (autor, redaktor, członek redakcji), ale pracował także w roli społecznej nauczyciela w warszawskich szkołach średnich. Cenił pracę w szkolnictwie, kształcił młodzież w zakresie kilku przedmiotów, przede wszystkim filozofii i pedagogiki. Był ponadto wykładowcą Towarzystwa Kursów Naukowych, Kursów Pedagogicznych dla Kobiet pod kierunkiem Jana Miłkowskiego oraz nauczycielem akademickim w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. W rozdziale drugim analizowanej części publikacji prof. Szulakiewicz podjęła tematykę pedagogiki

w cezurze aktywności Mariana Piotra Massoniusa we „Wszechnicy Wileńskiej”, w dwudziestoleciu międzywojennym. Zaznaczyła, że Massonius został mianowany na profesora nadzwyczajnego filozofii i pedagogiki na Wydziale Humanistycznym USB. Na podstawie wówczas obowiązujących aktów normatywnych był zobowiązany do prowadzenia badań naukowych/twórczej pracy naukowej, realizowania wykładów i ćwiczeń akademickich, przeprowadzania egzaminów z wykładanego przedmiotu, brania udziału w posiedzeniach rady wydziału. Prowadził seminarium i proseminarium pedagogiczne oraz zajęcia akademickie z wielu przedmiotów kształcenia, takich jak: filozofia, dydaktyka ogólna, historia pedagogiki, pedagogika ogólna, pedagogika szkolna, dzieje szkolnictwa w Polsce, wykłady z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego w latach 1871–1832. Władysława Szulakiewicz wymieniła dane szczegółowe dotyczące przedmiotów kształcenia w poszczególnych latach akademickich. Na podstawie badań naukowych stwierdziła, że prof. Massonius był odpowiedzialny za akademicką edukację pedagogiczną w Wilnie, ponadto był aktywny w różnorodnych sferach działalności naukowej, np. w Wileńskim Towarzystwie Filozoficznym.

W trzeciej części omawianej monografii prof. Szulakiewicz zaprezentowała historię tworzenia Katedry Pedagogiki na Uniwersytecie Stefana Batorego. Opisała przebieg konkursu związanego z powołaniem Katedry Pedagogiki oraz kierownika tej jednostki organizacyjnej uniwersytetu. W części pierwszej rozdziału trzeciego podała także podstawę prawną tworzenia katedr uniwersyteckich w II Rzeczypospolitej. Opisała, kim byli zgłoszeni kandydaci: Ludwik Chmaj (1881–1959), Józef Chałasiński (1904–1979), Ludwik Jaxa-Bykowski (1881–1948), Teodor Geiger (1891–1952), Sergiusz Hessen (1887–1950), Bogdan Suchodolski (1903–1992), Kazimierz Sośnicki (1883–1976), Mieczysław Ziemnowicz (1882–1971). Wyjaśniła, że czynnikiem decydującym o ocenie kandydatów na stanowisko kierownika Katedry Pedagogiki był ich dorobek pisarski z zakresu pedagogiki oraz czynny udział w życiu naukowym i oświatowym. W rozdziale drugim analizowanej części monografii prof. Szulakiewicz napisała, że w efekcie rozstrzygniętego konkursu (na poziomie Komisji, Rady Wydziału Humanistycznego oraz Senatu Uniwersytetu Stefana Batorego) kierownikiem Katedry Pedagogiki został Ludwik Chmaj. Przedstawiła kryteria, którymi kierowano się w procesie wyboru profesora nadzwyczajnego Ludwika Chmaja na stanowisko kierownika Katedry Pedagogiki w 1938 roku.

Władysława Szulakiewicz skonstratowała, że dorobek naukowy Ludwika Chmaja z okresu dwudziestolecia międzywojennego jest znaczący pod względem poznawczym, a jego dzieła są przedmiotem dyskusji naukowych także w XXI wieku. W *Zakończeniu* monografii stwierdziła, że pedagogika akademicka w II Rzeczypospolitej rozwijała się przede wszystkim dzięki filozofom akademickim, którzy wnieśli znaczący wkład naukowy (także) w obszarze procesu instytucjonalizacji wileńskiej pedagogiki okresu międzywojennego. Jak już wzmiankowano, monografię wieńczą aneksy w których zawarto fragmenty dzieł: Mariana Massoniusa, Michała Siedleckiego, Aleksandra Wóycickiego. Egzemplifikację

stanowi także ogłoszenie o Kursach Pedagogicznych dla Kobiet pod kierunkiem Jana Miłkowskiego (na łamach „Tygodnia Piotrkowskiego” z 1906 roku), utwory poetyckie publikowane na łamach „Alma Mater Vilnensis” (np. Czesława Miłosza, Wiesławy Woyczyńskiej), tekst *Regulaminu funduszu im. Marszałka J. Piłsudskiego*, treści kształcenia proseminarium i seminarium pedagogicznego realizowanego przez M. Massoniusa w latach 1924–1932, fragment artykułu Ludwika Chmaja nt. współczesnej polskiej myśli wychowawczej oraz fotografie Mariana Massoniusa, Aleksandry Zajkowskiej i Ludwika Chmaja.

Monografia prof. Władysławy Szulakiewicz, poświęcona tematyce pedagogiki na Uniwersytecie Stefana Batorego, jest bardzo rzetelnie udokumentowana źródłowo, wpisuje się w obszar wartościowych badań naukowych historii myśli pedagogicznej w zakresie dziejów instytucjonalizacji polskiej pedagogiki uniwersyteckiej w II Rzeczypospolitej. Kończąc recenzenckie rozważania, można stwierdzić, że autorka osiągnęła założony cel przedstawienia/zrekonstruowania „obrazu” funkcjonowania pedagogiki na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w okresie międzywojennym, co (jak można założyć) umożliwi poznanie, lepsze zrozumienie znaczenia Uniwersytetu Stefana Batorego w rozwoju polskiej pedagogiki w II Rzeczypospolitej (pomijanego w dotychczas opublikowanych opracowaniach naukowych nt. historiografii edukacyjnej).